

Optimisme helpt niet alle jongeren

TEKST **MARC VERMEULEN** GEPUBLICEERD OP 19-06-2020 GEWIJZIGD OP 15-06-2020

Biedt meer onderwijs een betere plek op de arbeidsmarkt? Marc Vermeulen laat 'onderwijsoptimist' Jan Tinbergen denkbeeldig in gesprek gaan met tijdgenoot Michael Young, voor een kritische noot.

Dit artikel verscheen in Didactief, juni 2020. <https://didactiefonline.nl/artikel/optimisme-helpt-niet-alle-jongeren>

'Mr. Tinbergen, I presume?' Dat zouden de eerste woorden van Michael Young geweest kunnen zijn voordat hij Jan Tinbergen een hand gaf, met een knipoog naar de roemruchte ontmoeting tussen ontdekkingsreizigers Stanley en Livingstone. ('Mr. Livingstone, I presume,' waren de eerste woorden van de Britse journalist en ontdekkingsreiziger Henry Morton Stanley, toen hij na een lange zoektocht de vermiste David Livingstone in Tanzania aantrof. Ook een beroemde avonturenfilm uit 1939.)

Of beide mannen elkaar ooit ontmoet hebben, is onbekend, maar zeker niet ondenkbaar. Zowel Young (1915-2002) als Tinbergen (1903-1994) was een prominent sociaaldemocraat, dus het zou zomaar kunnen dat ze elkaar op een Europese bijeenkomst tegen het lijf gelopen zijn. Of misschien tijdens een congres over thema's die hun beiden na aan het hart lagen, zoals de bestrijding van sociale ongelijkheid en tweedekansonderwijs.

Waarschijnlijker echter dan een ontmoeting is dat ze elkaars werk kenden. Tinbergen was twaalf jaar ouder dan Young. Toen diens boek *The Rise of the Meritocracy* (1958) uitkwam, was Tinbergen inmiddels hoogleraar aan de Erasmus Universiteit, waar hij zich bezighield met brede economische vraagstukken voor een sociaal rechtvaardiger samenleving. Zijn leerstoel behelsde zowel Wiskundige economie als Ontwikkelingsprogrammering.

Young was in het Verenigd Koninkrijk een bekend socioloog en publicist, alsook vormgever van het naoorlogse Labour-gedachtegoed. Toen Tinbergen in 1969 de Nobelprijs voor de Economie ontving ('for having developed and applied dynamic models for the analysis of economic processes'), werd in het Verenigd Koninkrijk de Open University opgericht, gebaseerd op een idee van Young.

Zo eensgezind als beide mannen hun doel voor ogen hadden – onderzoek en beleid ten behoeve van een rechtvaardiger samenleving – zo verschillend dachten zij over de vraag of meer onderwijs daartoe helpt. Tinbergen vertoonde een groot optimisme over het menselijk ontwikkelingspotentieel. Hij liep daarmee vooruit op de *Human Capital*-theorie (1964) van econoom Gary Becker, die onderzoek deed naar hoe een samenleving de economische kracht van werknemers kan versterken, bijvoorbeeld door onderwijs, training on the job, medische en sociale zorg. Dit waren volgens Becker investeringen in het menselijk kapitaal die bijdroegen aan kennis, kunde en gezondheid. Vooral onderwijs was daarbij een belangrijke oplossing voor alle problemen op het gebied van sociale ongelijkheid

Doorgesloten idee

Ook Young was een voorstander van goed onderwijs om sociale ongelijkheid te bestrijden. Zijn onderzoek droeg bij aan de veranderingen in het Engelse schoolsysteem in jaren vijftig en zestig. Zo was hij medeoprichter van The Advisory Centre for Education (1960), met het doel om ouders meer bij onderwijs te betrekken. Ook geloofde hij in tweedekansonderwijs, de basis van de Open University.

Maar Young zette ook vraagtekens bij dat onderwijsoptimisme. Zijn boek over de meritocratie was juist bedoeld om op een satirische manier te wijzen op de schaduwzijde van een maatschappij waarin uitsluitend onderwijsprestaties beloond worden.

Het gedachtegoed van Tinbergen is vooral bij economen nog altijd sterk aanwezig (bijvoorbeeld rond een actueel thema als robotisering, zie kader). Zo wijst ook James Heckman, een andere grootheid, in een recent [interview in vakblad ESB](#) (ter gelegenheid van het [Jan Tinbergenjaar](#))

op het belang van opleiden. Heckman stelt dat je daar niet vroeg genoeg mee kunt beginnen: *'If we reach people at the beginning we are going to get a much better end.'*

De optimistische visie van huidige economen dat scholing de oplossing is voor kansenongelijkheid of problemen op de arbeidsmarkt, vraagt – in lijn met Young – om een kritische blik. Er zijn twee redenen om kritisch te zijn.

De eerste reden hangt samen met de meritocratie als ideaal: Young stelde al dat opleiden nieuwe verliezers op de arbeidsmarkt brengt. Er zijn inmiddels heel veel mensen hoogopgeleid. In hun onderzoek uit 2016 laten Salverda en Brals zien dat zo'n 30 tot 40% van afgestudeerden uit het hoger onderwijs (vooral starters) in Nederland onder zijn niveau werkt. Deze trend vertoont een stijgende lijn vanaf 1990.

De grote vraag is of, en in hoeverre, extra onderwijs nog helpt om mensen een betere plek op de arbeidsmarkt te bezorgen. Het belangrijkste effect lijkt juist meer verdringing. En dat leidt ertoe dat de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, uit de lagere opleidingsniveaus, van bovenaf steeds verder uit banen worden weggedrukt. Voor hen blijft niet veel meer over dan flexbaantjes, zwart werk of andere kwetsbare posities.

Buiten de boot

De tweede reden betreft het onvermogen om een groeiende groep mensen op te leiden. Er zijn altijd jongeren die om allerlei redenen niet verder willen of kunnen leren. Uit mijn onderzoek met Sietske Waslander (2017) blijkt dat meer onderwijs voor hen niet werkt en zelfs leidt tot een grotere afstand tot de samenleving. In deze groep zijn grofweg drie categorieën te onderscheiden.

Allereerst degenen die echt niet kunnen leren. Zij missen de capaciteiten om nog verder naar school te gaan. Zij krijgen steeds vaker te horen dat als ze niet doorleren, ze niet meedoen en dus buiten de boot vallen.

Een tweede groep beschikt wel over de cognitieve vermogens om te leren, maar deze jongeren matchen niet met hoe we onderwijs aanbieden. Bijvoorbeeld omdat ze gedrag vertonen dat niet in de schoolse context of bij de huidige vorm van onderwijs past. Het kan ook gaan om drop-outs, met hun belangstelling vooral buiten school. Daar zou nog het argument aangevoerd kunnen worden dat scholen zich daaraan moeten aanpassen. Maar we kunnen niet altijd van scholen blijven verlangen dat ze overal maatwerk voor leveren.

De derde groep heeft door ervaringen in het verleden een deuk in het zelfvertrouwen opgelopen. Daar wijst Heckman in het interview met *ESB* ook op. Als je al vroeg in je leven succeservaringen hebt opgedaan, dan zul je wel naar school blijven gaan, maar als je al vroeg geleerd hebt dat onderwijs niets voor jou is, dan is de kans dat je later in je loopbaan alsnog een keer teruggaat naar de schoolbanken, zo goed als nihil.

Beter plan

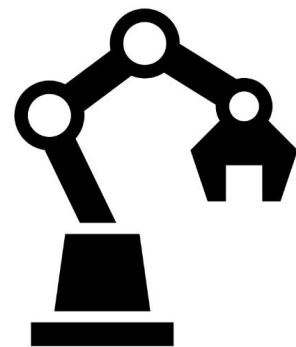
Als Young en Tinbergen elkaar anno 2020 zouden ontmoeten, zou het gesprek zeker gaan over sociale ongelijkheid en wat er inmiddels bereikt is. Young zou weleens stevige vraagtekens kunnen zetten bij het heersende onderwijsoptimisme. En hij zou ongetwijfeld het idee dat onderwijs de oplossing voor alles is, tegenspreken. Maar wat zou hij antwoorden als Tinbergen zou vragen: 'Heb jij een beter plan?'

Het is niet zinvol te stoppen met investeren in onderwijs. Waar het kan, moeten we tweedekansonderwijs geven. Een leven lang leren blijft voor velen een goede zaak. Maar we moeten ons ook realiseren dat er een groeiende groep is waar dat niet bij past. En voor die groep zouden we veel meer moeten kijken naar het ontwerpen van nieuwe soorten werk in plaats van extra onderwijs.

Nemen robots het over?

*Vorig jaar verscheen het toonaangevende boek *The Technology Trap* van Oxford-econoom Carl Benedikt Frey. Hierin bespreekt hij de vraag hoe het zit met robotisering en andere trends in de technologie, en wat deze betekenen voor de arbeidsmarkt. Hij borduurt daarmee voort op een paper dat hij samen met collega-onderzoeker Osborne schreef, waarin zij de dramatische gevolgen van de introductie van nieuwe technologieën voor een groot aantal beroepen schetsen. Hun conclusie dat bijna de helft (47%) van de banen zou kunnen verdwijnen, zorgde wereldwijd voor discussie.*

In zijn boek toont Frey zich, net als Jan Tinbergen, optimistisch over de toekomst. Werk gaat veranderen onder invloed van technologie, zo stelt hij, maar het verleden laat zien dat nieuwe technologische ontwikkelingen ook nieuwe banen opleverden. Dit vergt volgens hem wel ingrijpende aanpassingen op de arbeidsmarkt, waarbij mensen zich moeten omscholen. Net als Tinbergen heeft Frey wel erg veel vertrouwen dat onderwijs de oplossing biedt: als we maar opleiden, komt het wel goed.

Zo zal er in de duurzaamheidssector werk ontstaan in het repareren van apparaten die al eerder gebruikt zijn en door een opknapbeurt een tweede kans krijgen (*refurbishment* van smartphones, iPads, laptops). Volgens Deloitte (2016) zijn er wereldwijd miljarden aan omzet te maken in het opknappen en verkopen van tweedehands mobiele telefoons. Dat biedt mogelijkheden voor een nieuw soort bedrijvigheid, juist voor mensen die niet volgens de wetten van Tinbergen door extra scholing een plek op de arbeidsmarkt kunnen krijgen.

School als werkplaats

Een belangrijke rol in die nieuwe kansen speelt ondernemerschap. Maar dan wel een ondernemerschap waarbij werknemers gestimuleerd worden om op een creatieve manier, out of the box, aan de slag te gaan en in dat proces nieuwe kennis en vaardigheden te leren. Dit leren vindt veel meer plaats buiten de setting van een school of opleiding. Is daarmee de rol voor scholen uitgespeeld? Niet als ze actief, buiten hun muren en buiten het reguliere leerplan om, jongeren helpen om een passende plek op de arbeidsmarkt te vinden, zinvolle combinaties van taken uit te voeren of een eigen bedrijfje op te starten. Scholen moeten daarvoor buiten hun leerplankaders leren denken en veel eerder werkplaatsen voor (sociale) vernieuwing worden, gericht op het ontvouwen van talenten van jongeren voor wie het bestaande leerplan niets (meer) te bieden heeft

Met die conclusies zouden zowel Young als Tinbergen kunnen leven en doen we recht aan de uitdagingen waar een springlevend thema als robotisering (zie ook kader) ons voor stelt.

Bronnen:

- Bartelsman, E. en Lukkezen, J. (2019). 'A master class in policy research. A conversation between James Heckman and Laura van Geest in memory of Jan Tinbergen'. In *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, 29 november 2019.
- Becker, G. (1964;1994-3. *Human Capital*. Columbia University Press (New York).
- Deloitte (2016), [Used smartphones: the \\$17 billion market you may never have heard of.](#)
- Frey, C.B. & M.Osborne (2013) [The Future of Employment.](#)
- Frey, C.B. (2019). *The Technology Trap. Capital, Labor, and Power in the Age of Automation*, Princeton University Press (Princeton NJ)
- Salverda,W. & D. Brals (2016) 'Opleiding, deeltijdarbeid en huishouden : meritocratie op de arbeidsmarkt sinds 1990'. In: P. de Beer & M. van Pinxteren, *Meritocratie Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* Amsterdam University Press (Amsterdam)
- Teixeira,P (2014). 'Gary Becker's early work on human capital – collaborations and distinctiveness.' In *IZA Journal of Labor Economics* 2014, 3:12
- Vermeulen, M. & Waslander, S. (2017) 'Excellentie in emancipatie, een eeuw lang zoeken naar evenwicht'. In: J. Heijmans & J.Christans (red.). *The Dutch Way.Leren, lesgeven en leiderschap in het Nederlandse onderwijs* Onderwijs maak je samen uitg. (Helmond)
- Young, M. (1958;2017). *The Rise of the Meritocracy*, Routledge (London, New York)

Marc Vermeulen is hoogleraar Onderwijssociologie aan TIAS|Universiteit Tilburg.

Meer weten? Mail naar m.vermeulen@tias.edu.